
Historie og samtidsforståelse

Lærere i kirkehistorie ved Det teologiske fakultet
i det 20. århundre

Av Ingun Montgomery og Dag Thorkildsen

Kirkehistorie som fag ved Det teologiske fakultetet preges av fire karakteristika: Fagets forskere har sittet uvanlig lenge i stillingene, kirkestriden i Norge preger forskningsperspektivene, det har foregått en sterk differensiering og spesialisering, og metodedebatten har vært lite fremtredende. Diskusjonen om metode har særlig utviklet seg i de siste årene. Men de metodiske perspektivene som står i fokus, har faget felles med den allmenne historievitenskapen.

Kirkehistorien som egen disiplin

52

I grunnen skriver enhver historiker gjennom den historiske hendelse han skildrer, om sin egen og sin samtids historie. Det kan være nyttig å bruke dette utsagnet av pietismeforskeren Martin Schmidt som utgangspunkt når vi vil forsøke å gi en oversikt over kirkehistoriens ulike «ansikter» ved vårt universitet under de siste hundre år.

Kirkehistorien er et nødvendig hjelpemiddel for å forstå betingelsene for dagens og fremtidens kirke og dens sosiale og politiske nærmiljø. Det er helt enkelt umulig å forstå det som hender nå, om vi ikke ser

sammenhengen med det som har hendt tidligere. På samme måte kommer det som hender nå, til å påvirke fremtidens hendelser. Målet med kirkehistorieforskningen er å klarlegge og forklare det som allerede har hendt, samtidig som den kan bidra til å tegne konsekvensene av dagens hendelser for fremtidens utvikling.

På midten av 1800-tallet delte de historiske vitenskapene seg i ulike spesialdisipliner, og kirkehistorien ble anerkjent som en selvstendig vitenskapsgren ved universitetene. Når kirkehistorien på 1880-tallet ble sett som en egen og viktig disiplin ved Det teologiske fakultet, kan dette derfor ses som et ledd i den almenne utviklingen. Det innebar også at kirkehistorien ble en selv-

stendig historisk-kritisk vitenskap i en tid da industrisamfunnet holdt på å vokse frem. Med utgangspunkt i de nye religiøse, sosiale og vitenskapelige ideer som rådet i dette samfunn, ble det sett som dens oppgave å studere kirkens og kristendommens utvikling og rolle i dette samfunn. Som vitenskap er kirkehistorien internasjonal, men den er samtidig avhengig av sin nasjonale kontekst.

I 1650 hadde kirkehistorien for første gang blitt en selvstendig disiplin ved et teologisk fakultet, og da ved universitetet i Helmstädt i Tyskland. Det var et uttrykk for den begynnende opplysningstenknings interesse for det historiske forløpet, og den spredde seg raskt. 1720 ble kirkehistorie et fag av stor betydning ved universitetet i Tübingen. Det var tidens alt sterkere historiebevissthet som bevirket dette. På 1800-tallet kan kulturprotestantismen med dens sterke vektlegging av historien tolkes som det kristne svar på den liberalistiske bølge som spredde seg over Europa. Denne retning var iallfall med på å bane vei for kirkehistorien som et vitenskapelig studium i vår forstand. Rundt århundreskiftet kom den historisk-kritiske retning i kirkehistorien først og fremst til uttrykk i interessen for kildestudier. Det var viktig å kunne dokumentere kirkehistoriens forløp ved hjelp av samtidige tekster. Denne tendensen preget all europeisk historisk og kirkehistorisk forskning i disse år. Kirkehistorien ble her ved akseptert som en egen disiplin innenfor teologien, men samtidig innførte den nye tenkemåter og metoder ved de teologiske fakultetene og dermed også strid. Det er i stor grad gjennom kirkehistorien som teologien blir konfrontert med den moderne tenkning, samtidig som den viser hvor bundet kirken er ved sin fortid.

Men alle teologiens grunndisipliner har en klar historisk dimensjon; ikke minst av den grunn at de går tilbake til tekster fra en forgangen tid. Av den grunn er det historiske perspektiv ufrakommelig i ethvert teologisk studium. Et fagområde som på en spesiell måte er nært knyttet til det historiske perspektiv, er likevel kirkehistorien, siden den konsentrerer seg om kristendommens historie. Dens fremste oppgave er å studere kristendommens institusjonelle utvikling, forholdet mellom kristendom og samfunn, kirke og stat. Dertil omfatter den trosinnholdets sammenheng med samfunnets ytre organisasjonsformer og med forskjellige kirkeorganisasjoner.

Kirkehistorie ved TF – fire særtrekk

Når man ser på kirkehistoriefagets historie ved Det teologiske fakultet gjennom de siste 100 år, er det fire trekk som særlig slår en. *For det første* har faget i lang tid blitt preget av av noen få forskere som har sittet lenge i sine stillinger. Dette betyr at en oversikt over kirkehistorieforskningens historie i sterk grad må bli historien om den enkelte forsker.

Den som har hatt den lengste fartstid, er Andreas Brandrud, som satt som professor i kirkehistorie i over 40 år. Deretter følger Einar Molland, som etterfulgte Brandrud i professoratet, og som var professor i 37 år. Tilsvarende ser vi for stillingen i norsk kirkehistorie. Oluf Kolsrud hadde den i 29 år, og hans etterfølger, Kristen Valkner, var i 27 år knyttet til fakultetet. Dette innebærer også at, sett med dagens øyne, var de fleste relativt unge da de ble utnevnt. Det kommer også til uttrykk gjennom de mange pu-

blikasjoner som viser stor bredde når det gjelder temaer. Likevel utmerker Kolsrud og Molland seg som de mest produktive, selv om Kolsrud fremstår som «analytikeren», mens Molland i større grad er «syntetiker».

For det andre har kirkestriden fra århundrets begynnelse satt sitt preg på og gitt en ramme for kirkehistorieforskningen gjennom hele århundret, like fra Brandruds kamp *For frisindet Kristendom* (1906) via Valkners grundige dokumentasjon av professorsaken (1968) til Thorkildsens «Kirkestrid og unionsoppløsning» (1989). Dette viser hvordan kirkehistorien alltid må forholde seg til den kirkelige virkelighet. Som et teologisk fakultet i et land med evangelisk-luthersk kirke har en fokusering av den reformatoriske arv også vært en viktig oppgave. I reformasjonsforskningen skjedde det imidlertid et viktig tolkningsskifte i mellomkrigstiden. Mens man tidligere vektla reformasjonen som et brudd og som noe nytt (Brandrud), trådte kontinuitetsperspektivet nå tydeligere fram (Kolsrud og Molland). Det innebar også en økt interesse for oldkirken (Molland) og middelalderen (Kolsrud). I moderne tid, som kjennetegnes av en stigende religiøs pluralisme side om side med en fornyet religiøs interesse, har fokus i kirkehistorieforskningen i sterkere grad blitt flyttet mot religionens sosiale rolle og funksjon og mot fromhetshistorien, inklusive det 19. århundrets vekkelser. Samtidig har det også her skjedd et tolkningsskifte når det gjelder 1800-tallets vekkelser og lekmannsbevegelse. Mens en tidligere så dette som en reaksjon mot fremveksten av det moderne samfunn og den moderne teologi, er det nå en klar tendens til å tolke også dette som en del av moderniteten og som et opprør

mot det gamle standbaserte enhetssamfunn.

For det tredje har det fra århundrets begynnelse til i dag skjedd en sterk differensiering og spesialisering i kirkehistoriefaget, noe som først og fremst har kommet til uttrykk i antallet stillinger som på 1990-tallet har blitt knyttet til Institutt for kirkehistorie, samt den store grad av tverrfaglighet som preger forskningen. 100 år tidligere var det en stund ingen stillinger i kirkehistorie ved Det teologiske fakultet, eller rettere sagt ingen midler til å besette et professorat i kirkehistorie. Det skyldtes kampen mellom venstreallianse og Høyre i Stortinget og Universitetet. Gisle Johnson hadde vært den siste professor i kirkehistorie, og han hadde så avgjort markert seg som en fiende av Venstre og demokratiet (jfr. Oppropet av 1883). Noe av det samme gjaldt Anton Christian Bang, som hadde gått fra et ekstraordinært professorat i norsk kirkehistorie til en ministerpost i Stangs upopulære Høyre-regjering. Venstres mottrekk var å inndra midlene til stillingene i kirkehistorie. Men i slutten av 1890-årene kunne professoratet i kirkehistorie på ny lyses ut. Likevel var det ved begynnelsen av det 20. århundret bare en stilling i faget ved fakultetet. Først i 1916 kom det også et dosentur i norsk kirkehistorie. Slik var situasjonen fram til 1990: én stilling i allmenn kirkehistorie og én stilling i norsk/nordisk kirkehistorie.

I dag er det åtte lærere knyttet til instituttet, hvorav fem er i fulle og faste stillinger. Denne differensiering kan tolkes som en del av ekspansjonen ved Universitetet i moderne tid, og har som nevnt først og fremst ført til økt tverrfaglig forskning med et utstrakt kontaktnett til andre fag og forskningsmiljøer, både nasjonalt og

internasjonalt. Den økte forskningsaktiviteten gjennom 1990-tallet har også kommet til uttrykk gjennom antallet avhandlinger som er forfattet av stipendiater knyttet til instituttet.

Når man ser på lærerkollegiet, må det også påpekes at kirkehistorie var den første av de tradisjonelle teologiske disipliner som fikk en kvinnelig professor. Det innebærer imidlertid ikke at det har vært enklere for kvinnelige forskere å gjøre seg gjeldende innenfor dette fagområdet enn det som har gjort seg gjeldende for andre universitetsfag. Men det innebærer likevel en positiv utvikling.

For det fjerde var det i lang tid lite prinsipiell metoddebatt. Den kom først i 1980-årene i form av en historismedebatt og i 1990-årene med en organisert forskeropplæring hvor nettopp spørsmål om metode spiller en sentral rolle. Den manglende metoddebatt er påfallende i og med at det moderne gjennombrudd i norsk teologi rundt århundreskiftet i sterk grad var et spørsmål om teologiens oppgave og forhold til historisk-kritisk metode og nyere filosofi. Kirkehistorieforskningens modernisering ble tydeligvis tatt for gitt. Det var imidlertid ikke et uttrykk for at den enkelte forsker ikke kunne sitt forskningsmessige håndverk, men at moderne kirkehistorieforskning ikke trenger noen egen kirkehistorisk metode. Den henter sin metode, eller rettere sagt metoder, fra en rekke andre fag, ikke minst historiefaget. I så henseende er kirkehistorieforskningen like vitenskapelig som annen moderne forskning selv om den har en spesiell interesse, nemlig forståelsen av kirke, religion og samfunn gjennom historien.

Det moderne gjennombrudd (Brandrud)

Det moderne gjennombrudd i kirkehistorieforskningen kom som for resten av norsk teologi i slutten av 1890-årene og begynnelsen av det 20. århundre. En overgangsskikkelse i denne sammenheng var Anton Christian Bang (1840-1913), som var ekstraordinær professor i kirkehistorie fra 1885 til 1893. Han hadde studert teologi i den johnsonske æra og var preget av Johnsons og Casparis teologi. Han kan karakteriseres som en ortodoks teolog, men med stor sans for den folkelige kultur. De nyere teologiske strømninger som gjorde seg gjeldende mot slutten av 1800-tallet, forstod han imidlertid ikke.

Som nyutdannet prest hadde Bang fortsatt med kirkehistoriske studier. De resulterte i første omgang i *Hans Nielsen Hauge og hans samtid* (1874), som er hans betydeligste bidrag til den kirkehistoriske forskning. Tre år seinere utkom doktoravhandlingen *Om Kristi Opstandelses historiske Virkelighed* (1877). Den er en apologi for Kristi oppstandelse som historisk, empirisk realitet. Selv om han med denne avhandlingen ble den første som oppnådde den teologiske doktorgrad ved universitetet i Kristiania, er den preget av en førmoderne og ukritisk historieforståelse. Som forsker var Bang svært produktiv, men kvaliteten på hans ulike arbeider var varierende. Den største vitenskapelig innsats gjorde han som «samler», og på den måten ga han viktige bidrag til den religiøse folkeminneforskning.

Bang forble ikke professor lenge. I 1893 ble han utnevnt til kirkestatsråd i Emil Stangs 2. regjering, som var lite populær i venstrekretser. Da regjeringen gikk av i

1895, var veien tilbake til Universitetet derfor stengt da stortingsflertallet som straff hadde inndratt midlene til hans professorat.

I 1897 gjenopprettet Stortinget det femte og siste ordinære professorat ved fakultetet, det kirkehistoriske, som hadde stått ubesatt siden Gisle Johnsons død. Det meldte seg fire søkere, og etter avholdte prøveforelesninger innstilte de sakkyndige Andreas Brandrud (1868-1957) til embetet. Han ble i desember 1897 utnevnt til professor i teologi «med særlig forpliktelse til å foredra kirkehistorie tillikemed dogmehistorie og symbolikk». Han gikk av for aldersgrensen 1. august 1938.

Brandrud stammet fra Gudbrandsdalen og var preget av sterke religiøse og kirkelige interesser. Etter teologisk embetseksamen i 1892 og praktisk-teologisk eksamen året etter, fordypet han seg i reformasjonstidens historie med tanke på å skrive en biografi over den norske jesuittpater Laurentius Nicolai Norvegus (1538-1622). I begynnelsen av 1895 utkom *Klosterlasse. Et Bidrag til den jesuitiske Propagandas Historie i Norden*. Holdningen i Brandruds verk er tidstypisk og utpreget antikatolsk.

56 Høsten 1895 fikk han et stipend til studier i Tyskland der han bl.a. fulgte Adolf Harnacks forelesninger i Berlin. Året etter ble han assistent i Riksarkivet. Resultat av hans arbeid her ble utgaven av *Stavanger domkapitels protokoll 1571-1630* (1897-1901).

Sin tiltredelsesforelesning som professor holdt han i februar 1898 over *Kirkehistorisk studium og kirkelig historieskrivning i Danmark-Norge efter reformationen indtil Holberg*. Hans første større arbeid i de følgende år ble artikkelen *Teologien i Universitetets festskrift til 100-årsjubiléet i 1911*. Et avsnitt av denne avhandling

kunne han siden utdype ved en studie over professorene «Hersleb og Stenersen i deres forhold til Grundtvig» (NTT 1921-22, 1926, 1928) med utgangspunkt i den bevarte brevveksling. På forslag av Brandrud utga universitetet *To og Tredive Prædikener holdt i Aarene 1578-1586 af M. Jens Nilssøn, fjerde evangeliske Superintendent over Oslo og Hamar Stifter* som program ved reformasjonsjubiléet i 1917. Spesielt behandler han Jens Nilssøn som forkynter og kristendoms lærer, her har Brandrud føyet et interessant kapittel til den norske reformasjonstids historie. – I 1936 kom hans oversikt over *Die Geschichte der norwegischen Kirche* i det tyske samleverk *Ekklesia*, 11.

Brandruds lærebok *Den kristne kirkes historie* utkom 1915. I sine seminar holdt han, helt i samsvar med sin tids vitenskapssyn, øvelser over tekster, spesielt *Augustana*, dessuten *Didache*, Ignatius' brev, Augustins *Confessiones*, Vincentius av Lerinums *Commonitorium*, Luthers reformatoriske skrifter, kilder til norsk reformasjonshistorie, H. N. Hauges *Reiser og viktigste hendelser*, de nye salmebøker (1927), frikirker og sekter. I 1918 ble Brandrud dr. theol. *honoris causa* ved Lunds universitet.

Det var Brandrud som innførte den moderne teologis synspunkter og metode i kirkehistorieundervisningen. I kirkestriden stod han ved sine unge kollegers side som «en fast og karakterfull representant for et frisindet teologisk og kirkelig syn» (Lyder Bruns ord i N.B.L.). I kampskriftene *For frisindet kristendom* (1906) og *Aandens tjenere, ikke bokstavens* (1907) bidrog han med artikler: «Hvad var reformationen?» og «Bekjendelsesspørsmålet, særlig fra historisk synspunkt».

Kildegranskning og høykirklighet (Kolsrud)

I 1916 fikk Nils Oluf Kolsrud (1885-1945) et nyopprettet dosentur i kirkehistorie. Han var en sjelden språkbegavelse. I begynnelsen av studietiden regnet han seg nærmest som filolog, men gikk så over til teologien. Etter embetseksamen i 1908 ble han fra høsten 1909 universitetsstipendiat i kirkehistorie og drog ut på sin første studiereise. Ved samlingene i København arbeidet han med liturgiske og litterære kilder til den norske kirkes historie i middelalderen. Over Berlin, hvor han hørte Adolf Harnack og Reinhold Seeberg, fortsatte han til Roma og Vatikanets arkiv og bibliotek, dit han siden ofte skulle komme tilbake. Nye studieopphold ble tilbragt ved Københavns, Stockholms og Uppsalas manuskriptsamlinger og arkiver. Han ble en ivrig boksamler og la grunnen til et vitenskapelig privatbibliotek som med årene skulle bli landets største.

I 1912 utnevnte Kirkedepartementet ham til rådgiver i kirkehistoriske og liturgiske spørsmål for tilsynskomiteen ved Trondheims domkirkes restaurasjonsarbeider. Samme år trådte han inn som medutgiver av *Norges gamle Love* og i 1913 også av Diplomatariet. Han ble direksjonsmedlem i Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring og i 1914 medlem av Den norske historiske kildekriftkomisjon. 1913 utkom hans første større verker: biografien over *Bibeloversetteren Christian Thistedahl. 1814-1876*, og videre registraturret *Den norske Kirkes Erkebiskoper og Biskoper indtil Reformationen* (i D.N. XVII B) og første hefte av *Oslo kapitels kopibok 1607-18*.

Ønsket om å knytte Kolsrud nærmere til

Universitetet og bedre hans arbeidsvilkår førte til at Det teologiske fakultet i 1913 foreslo opprettet et dosentur i kirkehistorie for ham. Kolsrud ble dosent i kirkehistorie fra 1. juli 1916. Ved kgl. res. av 16. juli 1921 ble Kolsrud utnevnt til «professor i kirkehistorie, særlig norsk, og registrator av norske kildekrifter», med ansiennitet fra 1. juli 1920 og undervisningsplikt redusert til 3 uketimer.

Som norsk leder ved den skandinaviske historiske ekspedisjon til Det vatikanske arkiv oppholdt han seg lange tider i Roma. Fra september 1931 til mai 1933 fungerte han som sakkyndig i Grønlandssaken, ledet granskningene i nordiske arkiver, skrev historiske utredninger til bruk for den norske regjering og oppholdt seg i Haag under forhandlingene fra november 1932 til februar 1933.

Store deler av Kolsruds forfatterskap ble til etter oppdrag fra offentlige myndigheter eller fra private, og han gikk til verks med en grundighet som er blitt legendarisk. Hans minneskrift: *Nidaros og Stiklestad, Olavs-jubileet 1930* (Oslo 1937), omfatter 761 s. Han har gitt viktige bidrag til historiske hjelpevitenskaper som genealogi og personalhistorie, paleografi og bibliografi, kronologi, heraldikk og sfragistikk. Hans store avhandling om *Bergens bys segl, vaaben, farver og flag* (1921) registrerer ikke bare de kilder som har vært til nytte, men også slike hvor de mangler. Han tok ivrig del i det lokalhistoriske arbeid og startet bl. a. tidsskriftet *Bygd og bonde* (1919 ff.) for historie og folkeminner. Grensen mellom lokalhistorie og norsk nasjonalisme er ikke alltid helt klar.

Han grunnla og redigerte den omfattende serien *Norvegia sacra. Årbok til kunnskap om den norske kirke i fortid og*

samtid med skriftrekken «Bibliotheca Norvegia sacra» (1921 ff.). Den lange rekke monografier han nådde å få ferdig og utgitt, belyser den norske kirkes historie fra kristningen frem til 1900-tallets begynnelse, dens organisasjon og rettsforhold, dens billedkunst og liturgi for å nevne noen temaer.

I forelesningsrekker behandlet han pres-
teutdannelsen og det teologiske studium i Norge inntil opplysningstiden (1924-1926) og den norske kirkes historie. Hans siste gjennomgåelse av denne, som han påbegynte høstsemestret 1930, forelå ved hans død for et større avsnitts vedkommende som praktisk talt trykkferdig manuskript, og i 1958 utkom hans *Noregs kyrkesoga. 1. Millomalderen*. Det lå ham på hjerte å betone enheten og sammenhengen i kristenlivets historie i Norge. Hans tale ved Universitetets reformasjonsfest i 1937, om tilstanden i Norge i de første slektledd etter lutherdommens innføring – en tale som på stedet fremkalte en dramatisk protest fra biskop Berggrav – munnet ut i at «me hev lært å forstå det som reformatorane, og enda meir deira ettermennar, hadde so vanskeleg for å innrøme, – at det også fyre reformasjonen var kristendom i landet». Og hans utenlandsreiser etter den første verdenskrig åpnet hans øyne for den hel-
lige alminnelige kirke. «På den bibelske og historiske trdomsgrunn hev den økumeniske kristendom vunne høgre verde for meg enn den statskyrkjelege konfesjonen,» skrev han i sin selvbiografi (*Studentene fra 1903*).

Københavns universitet, som i 1929 hadde kreert Kolsrud til æresdoktor i teologi, tilkalte ham i 1940 som sakkyndig ved K. E. J. Jørgensens doktordisputas med emne fra polsk kirkehistorie (*Ökumenis-*

che Bestrebungen unter den polnischen Protestanten bis zum Jahre 1645), men okkupasjonsmakten nektet ham innreise, og han måtte trykke sin opposisjon i NTT.

Oluf Kolsrud døde i 1945, 60 år gammel.

Ortodoksi og kirkestrid (Valkner)

Kristen Valkner (1903–1972) ble cand. theol 1927. Ett år deretter ble han utnevnt til sogneprest i Skånevik i Sunnhordaland. Her ble han i 18 år som sogneprest. I 1932 ble han tildelt Kongens gullmedalje for en prisavhandling om *Landstads og Hauges salmebøker. Tilblivelseshistorie og hymnologisk karakteristikk*. Ellers var det 1600-tallets norske kirkehistorie, først og fremst den lutherske ortodoksis salmediktning og andaktslitteratur, som ble hans forskningsområde. I 1945 meldte Valkner seg som ansøker til det ledige dosentur i norsk kirkehistorie. De sakkyndige fant hans arbeider lovende, men ikke omfattende nok, hvilket var forståelig da han var en landsens prest langt unna biblioteker og forskningsmiljøer, og de anbefalte derfor at han skulle konstitueres for fem år og at stillingen deretter skulle utlyses på ny. I 1951 var han på ny ansøker til stillingen og ble den gang satt foran sine medsøkere. Han ble utnevnt til professor fra 1. januar 1964 etter en ny bedømmelse. Valkners mest kjente forskningsarbeid er *Dorothe Engelbrets datter. Samlede skrifter. I–II* som han utga 1955-56. Et annet utgi-
verarbeid som ble av stor betydning, kom i 1968: *Kirkestriden i Norge belyst ved Lyder Bruns brev til F. C. Krarup 1905 til 1931*. Innenfor sitt egentlige tidsrom publiserte Valkner mest i form av tidskriftsartikler. Bare Pau-

lus Helie og Christiern II. Karmeliterkollegiets oppløsning utkom 1963 i bokform.

Økumenikk og kultur (Molland)

Einar Molland (1908-1976) valgte et annet kirkehistorisk perspektiv i sin forskning enn sine forgjengere i embetet. Han ville se Den norske kirke i en større internasjonal sammenheng. Det tidligste signalet til en slik tenkemåte ga han 1932 i sitt foredrag i Norske Studenters Kristelige Forbund. Det hadde tittelen «Vi tror på dogmene». Dogmene ble her sett som uttrykk for kirkens kollektive tenkning, noe som tydelig kommer til uttrykk i sluttordene «Å tro på dogmene er å høre Kristi tale i 1900 års historie».

Allerede innen Molland hadde avlagt embetseksamen, foretok han den første av sine studiereiser. Vinteren 1928-29 bodde han hos sin gamle lærer Anton Friedrichsen, som nå var blitt professor i Uppsala. Her kom han i kontakt med ungkyrkorørelsen og fikk også kontakt med den økumeniske bevegelse og dens fremste talsman, Nathan Söderblom. 1932 avla han teologisk embetseksamen med *praeceteris* i både kirkehistorie og NT. Som universitetsstipendiat 1933-38 oppholdt han seg en tid i Berlin og Göttingen og i Strasbourg og London.

Hans første mer kirkehistoriske arbeid var den omfattende artikkelen *Brevet til Diognet. Oversatt og innledet*. Her går han over fra Det nye testamentets område til oldkirken. Dette var en videreføring av en artikkel fra året før: *Die literatur- und dogmengeschichtliche Stellung des Diognetbriefes*, som da ble publisert i et tysk

fagtidsskrift for nytestamentlig forskning. I 1938 kom hans doktoravhandling *The Conception of the Gospel in the Alexandrian Theology*. Helge Fæhn funderer i sitt minneord over hvorfor Molland begynner sin avhandling direkte med Klemens og Origenes og ikke behandler den tid som gikk forut. I sin forklaring faller Fæhn tilbake på det Molland selv skriver i forordet, nemlig at deres teologi har noe å lære dagens mennesker. Men den mest troverdige forklaringen er ifølge Fæhn at Molland var personlig tiltalt av den teologi disse to gav uttrykk for med en harmonisk forening av tro og viten som var så karakteristisk også for ham selv.

Molland tiltrådte professoratet etter Andreas Brandrud 1. januar 1939. Dette professorat innehadde han frem til sin død i 1976. Typisk for Molland og det nye synet på hva kirkehistorie er, er hans store bredde i valg av temaer. Hans lærebok i *Konfesjonskunnskap. Kristenhetens trosbekjennelser og kirkesamfunn* (1953) var et nybrottsarbeid. Den ble, og er ennå, i flittig bruk som pensumbok ved de fleste skandinaviske universiteter og finnes i oversettelse til flere internasjonale språk.

Molland var medarbeider i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, der han fra 1968 var medlem av presidiet for Norge. Hans artikler kjennetegnes av at de er både velskrevne og ligger på et høyt faglig nivå. I 1951 utkom den kortfattede oversikten over senere års norske kirkehistorie: *Fra Hans Nielsen Hauge til Eivind Berggrav*, som var et resultat av gjesteforelesninger ved Københavns og Lunds universitet. Etter hans død ble hans forelesningsmanuskript publisert under tittelen *Norges kirkehistorie i det 19. århun-*

dre i to bind, som gir et godt bilde av hans muntlige framstillingskunst.

Hans artikler i nordiske tidsskrift mot de nazistiske ideologiene i Tyskland særlig under hans studietid der på 30-tallet, er spesielt verdt å legge merke til. Han var en av de få som ante den fare som ligger i denne totalitære ideologi.

I Molland hadde fakultetet en kirkehistoriker som var internasjonalt anerkjent. Han var æresdoktor ved flere universiteter, ikke bare i Skandinavia, men også i England og Frankrike, og medlem av flere vitenskapsakademier også utenfor Norden. Videre representerte han med sitt økumeniske engasjement som samtalepartner og utreder en utstrakt hånd mot kirker og samfunn utenfor Norge. Under okkupasjonen og motstandskampen var han aktiv på motstandssiden og måtte gå i landflyktighet på grunn av dette.

Liturgi og idéhistorie (Fæhn og Lønning)

Helge Fæhn (f. 1918) ble cand.theol. i 1945. To år seinere ble han stipendiat ved TF. I 1957 disputerte han for den teologiske doktorgrad på avhandlingen *Ritualspørsmålet i Norge 1785-1813. En liturgisk og kirkehistorisk undersøkelse med særlig henblikk på geistlighetens stilling til tidens reformplaner*. Fra 1959 innehadde han flere stillinger som prest. 1966 ble han kalt til saksutreder og sekretær i Liturgikommisjonen. Dermed ble han hovedmannen bak den nye liturgien.

I 1974 ble Fæhn professor i norsk kirkehistorie ved Det teologiske fakultet og virket som professor i 12 år. Sine siste tre år var han seniorstipendiat under NAVF. Under den tiden utarbeidet han sin store

bok om *Gudstjenstelivet i Den norske kirke*. Den forelå på trykk i 1994 og kom samme år i to opplag. Karakteristisk for hele Helge Fæhns forskning er hans konsentrasjon om den kristne menigheten, om dens gudstjenesteordninger, seder og bruk, organisering og lover.

Per Lønning (f. 1928) var i ti år knyttet til instituttet med hovedansvaret for kristendommens idéhistorie. Av disse var han seks år i Strasbourg. I tiden før og etter var han biskop i Borg og Bergen. Han konsentrerte sin forskning om ontologiske og sakramentale spørsmål. *Der begreiflich Unergreifbare: "Sein Gottes" und modern-theologische Denkstrukturen* utkom i serien *Forschungen zur systematischen und ökumenischen Theologie*; 49, 1986. Dette verk er typisk for Lønnings interesseretning. Under sin tid i Strasbourg medvirket Lønning i LWFs store prosjekt om skapelsesteologien. *Creation: an ecumenical challenge? : reflections issuing from a study by the Institute for Ecumenical Research, Strasbourg, France*.

Tro og tanke efter Blaise Pascal: en idéhistorisk studie var et av de første større verk som Lønning skrev. Denne tendens til å ta for seg «teologisk vanskelige personer» førte han videre ved å utgi en Kierkegaard-monografi. Han har også en mer inderlig side som salmeforfatter og predikant.

Fromhet, samfunn og politikk (dagens lærerstab)

Skal man karakterisere dagens lærerstab i kirkehistorie og deres forskningsinteresser, kan det gjøres i form av stikkordene fromhet, samfunn og politikk. Det er også ka-

rakteristisk at når fakultetet har flere stillinger, er det naturlig at de som innehar dem, i større grad kan konsentrere seg om sine hovedinteresser og sin spesialisering.

Ingun Montgomery (f. 1937) ble i 1979 utnevnt til professor i almann kirkehistorie (etter Einar Molland). Hun hadde disputert i 1972 ved Universitetet i Bergen på avhandlingen *Värjostånd och lärostånd. Religion och politik i meningsutbyttet mellan kungamakt och prästerskap i Sverige 1593-1608*. Hennes fremste forskningsområde er relasjonen mellom kirke og samfunn frem til moderne tid. En hovedinteresse er å påvise teologiens betydning for en stats såvel politiske som økonomiske utvikling. Sammen med Stein Ugelvik Larsen har hun utgitt *Kirken, Krisen og Krigen* (1982), som er en undersøkelse av religionens rolle i den brytningstid som rådet i mellomkrigstiden. Et viktig anliggende i hennes forskning er å påvise at religionen er aktuell i mange flere aspekter i samfunnet enn i fromhetslivet.

Hun er nå ansvarlig for fjerde bind i *Svenska kyrkans historia*, som omfatter 1600-talet.

Tarald Rasmussen (f. 1949) ble utnevnt til professor i allmenn kirkehistorie i 1987. Tyngdepunktet i hans forskning lå til å begynne med på reformasjon og senmiddelalder. Doktoravhandlingen "*Inimici ecclesiae*" (Leiden 1985) var en studie i bibeltolkningshistorie i overgangen fra middelalder til reformasjonstid. Fra 1979 til 1983 var han sammen med Inge Lønning og Sigurd Hjelde utgiver av en 6 binds utgave av *Luthers verker i utvalg* på norsk. Sammen med Bernt Oftestad og Jan Schumacher utga han i 1991 *Norsk kirkehistorie* (revidert utgave 1993). På 1990-tallet har han befattet seg med katolsk kristendomstolk-

ning i tidlig nytid (Spania, Italia), men også fulgt opp arbeidet med norsk og europeisk senmiddelalder og reformasjon. Sammen med Einar Thomassen utgir han i 2000 *Kristendommens historie*. Han er også medforfatter i to av bindene av en ny norsk idéhistorie som er under utgivelse.

Dag Thorkildsen (f. 1951) disputerte ved fakultetet i 1989 på en avhandling om *Kirkestrid og unionsoppløsning*. Han har arbeidet hovedsakelig med norsk og nordisk kirke- og teologihistorie i det 19. og 20. århundre. Studiene har rommet både kirkehistoriske og mer systematiske interesser og har ofte ligget i skjæringspunktet mellom kirkehistorien og den politiske historie med temaer som religion og nasjonsbygging og vekkelser og modernisering. De har blitt til i tilknytning til norske og nordiske prosjekter, hvor forskere fra ulike fagtradisjoner har arbeidet sammen, f.eks. *Jakten på det norske: perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet, Kyrka och nationalism i Norden: nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet* (1998). Han deltok også i fakultetets «Moralprosjekt» med bl.a. *Nasjonalitet, identitet og moral* (1995). Videre kan nevnes *Grundtvigianisme og nasjonalisme i Norge i det 19. århundre* (1996).

Geir Hellemo (f. 1950), som disputerte i 1985, har vært fast ansatt ved Det teologiske fakultet fra 1991; fra 1993 som professor i kirkehistorie med særlig ansvar for den patristiske perioden. I avhandlingen som ble oversatt og utgitt under tittelen *Adventus Domini, Eschatological Thought in 4th-Century Apses and Catecheses* (Brill 1989), sammenstilles liturgiske, kateketiske og ikonografiske kilder. Arbeidet har til hensikt å gi et religionses-

tetisk bidrag til kirkehistorien. Hellemo har i ettertid arbeidet innenfor samme tematikk, men utvidet perspektivet dels mot middelalder og renessanse, dels mot vår egen tid. Resultatene sammenfattes i det vesentlige i *Guds billedbok. Virkelighetsforståelse i religiøse tekster og bilder* (Pax 1999). Formidlingen av teologiens budskap i kunst og liturgi er det område innenfor kirkehistorien som fremst har vært formål for hans studier.

Berge Furre (f. 1937) er i utgangspunktet historiker og har vært ansatt ved historisk institutt ved universitetet i Oslo og Tromsø. Han har skrevet om jordbrukspolitikk i mellomkrigstiden og gitt en bred framstilling av norsk historie i dette hundreåret. I fem år arbeidet han med en biografi om presten, lekmannshøvdingen, politiker og presse mannen Lars Oftedal. Ved Det teologiske fakultet har han undervist i nyere kirkehistorie, kirkekunnskap og kirke-samfunnsrelasjoner. Han var med på «Moralprosjektet». Ellers har han skrevet en rekke artikler bl.a. om Hans Nielsen Hauge, om søndagstradisjoner, gravferds-tradisjoner, framveksten av nynorsk kirke-mål og kirkepolitikk før og nå. I 1999 gav han ut en ny versjon av norsk historie på 1900-tallet – oppdatert til 1999. Han har også hatt en omfattende foredragsvirksomhet utenfor fakultet i menigheter, kirkeakademier o.l. om kirkelige og kirkehistoriske temaer.

Pål Repstad (f.1947) er professor i religionssosiologi ved Høgskolen i Agder og har i årene 1995-2000 vært professor II i samme fag ved Det teologiske fakultet. Hans viktigste forskning innen feltet religionssosiologi retter seg mot fire hoved-områder: 1. Kvantitative studier av det religiøse liv i den norske befolkningen, med

særlig vekt på privatreligiøsitet. (*Fra ilden til asken: en studie i religiøs passivering*, 1984) 2. Kvalitative intervjustudier fra norsk religiøst liv, blant annet kvinners erfaringer med å ha ledende verv i Den norske kirke, og om det å trekke seg tilbake fra religiøse sammenhenger. (*Kirke, kjønn og komiteer: kvinners erfaringer fra kirkelig styring: en kvalitativ spørreundersøkelse*, 1997) 3. Kunnskapsteoretiske og empiriske arbeider om teologiens sosiale forankring og forholdet mellom teologi og sosiologi. (*Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*, 1998) 4. Arbeider i skjæringsfeltet mellom kirkehistorie og sosiologi, blant annet et doktorarbeid om biskop Kristian Schjelderup. (*Mannen som ville åpne kirken: Kristian Schjelderups liv*, 1984) Hans produksjon har et tyngdepunkt innen sosialpolitiske emner og samfunnsvitenskapelig metode.

Sammenfattende synspunkter

Ved denne gjennomgåelse av kirkehistorieforskningen og -undervisningen de siste hundre år har vi møtt en meget levende vitenskap. Det har hele tiden vært en vitenskap i 'forskningsfrontens' forkant. Den har dog aldri gjort krav på være en særvitenskap når det gjelder metode i forhold til andre historiske vitenskaper, men i forhold til temavalg.

Hos fakultetets professorer i kirkehistorie har vi kunnet følge samme trender som i historievitenskapen for øvrig. De første årtiene i århundret var studiet og utgivelsen av tekster dominerende. Det var en konsekvens av positivismen og – når det gjelder kirkehistorien – kulturprotestantis-

men. Med hjelp av samtidige dokument skulle de historiske hendelsenes virkelighet belegges. Det var Rankes idealer som i så lang tid levet videre i såvel historie- som kirkehistorieforskningen. Gjennom forståelse kan man komme frem til forklaring, som er målet. Å forklare innebærer å finne årsakssammenhenger, å forstå innebærer å finne betydningen i det som skjer. I senere tid har historien, og dermed også kirkehistorien, blitt definert som menneskehetens kollektive erindring.

Positivismens krise etter første verdenskrig merker vi klart også i den norske kirkehistorieforskningen.

I tiden før utbruddet av den andre verdenskrig begynner en ny trend i kirkehistorieforskningen i og med at den opphø-

rer å være utpreget konfesjonell. Interessen for oldkirken blir påfallende. Også i studiet av den liturgiske utvikling ses arven fra oldkirken som et naturlig ledd i utviklingen.

Fra midten av 1960-tallet tas nye metoder opp i kirkehistorieforskningen, og man orienterer seg mot grupper i samfunnet som ikke tidligere hadde vært behandlet, f.eks. arbeidere og bønder eller frikirkelige grupper. Samfunnsvitenskapelige arbeidsmetoder som kvantitative undersøkelser, historisk-antropologiske metoder og mentalitetsforskning blir almenne i 1970- og særlig 1980-årene. Som en konklusjon kan man si at uten kirkehistorieforskningen ville hele forståelsen av vår kristne arv ha vært lukket for ettertiden.

Summary

The University of Oslo is a young university, founded in 1811. Seen in this short perspective Church History has been a rather important discipline. It has reflected the international development of ideas and methods and adapted them to Norwegian scientific research on Church History. The first professor of the 20th century, Andreas Brandrud, edited and published texts – as did his colleagues in Germany and in the other Scandinavian countries – and laid a solid foundation for the comparative problem-orientated research done by the professors of today. The historical dimension of theology represented by

Church History, must be retained to understand the role of church and religion in modern society.

Ingun Montgomery

F. 1936. Dr. philos. & teol. lic., professor i kirkehistorie ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo. Adr.: Brattvollvn. 8c, 1164 Oslo. E-post: ingun.montgomery@teologi.uio.no

Dag Thorkildsen

F. 1951. Dr. theol., professor i kirkehistorie ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo. Adr.: Karis v. 17, 2013 Skjetten. E-post: Dag.thorkildsen@teologi.uio.no